

Lad os komme det danske 'jantekomma'

OLE TOGEBY

Debatten om det danske komma er velgørende. Lad os nu tage det endelige skridt fra jantekomma til tydelighedskomma. Det kan kun gå for langsomt.

»HUSK AT Vi sætter komma for at det skal bli lettere å lese, ikke for at det skal bli vanskeligere å skrive«. Således står der på det norske Språkrådets hjemmeside om kommareregler.

Det har vi vist glemt i Danmark, for mange danskere er kommatering noget de bruger til at vanskeliggøre andres skrivning med, med det resultat at det så bliver sværere at læse. Den danske kommatering sejler.

»Vi er nødt til at reagere«, siger professor og formand for Dansk Sprognaevn Jørn Lund i Kristeligt Dagblad 5. januar, hvor han forklarer, at den danske kommatering sejler. Denne Kroniks forfatter synes også at det er en god idé at ændre kommarereglerne, så her følger først en beskrivelse af hvor problematisk situationen er, og så et forslag til hvorledes det kan gøres bedre.

DET DANSKE KOMMA'S historie er kort fortalt den at det siden 1918 har været tilladt at følge et af to kommasystemer: det grammatiske komma (kryds og bolle-kommaet) og pausekommaet, to systemer som i 1996 blev erstattet af hhv. traditionelt komma og nyt komma (dvs. pausekomma efter grammatiske regler og med kommaer efter bisætninger).

Disse to blev så i 2004 afløst af et kommasystem med indbygget valgfrihed mellem hhv. altid at sætte komma foran

“

På mange sprog som vi el- lers sammen- ligner os med, sætter man alene noget der minder om pausekomma eller nyt komma

Oprindeligt sat-

te vi i Danmark en slags pausekomma. I 1700-tallet blev grammatisk komma indført som konkurrerende system; det kom fra tysk hvor der ikke er nogen alternative systemer. På mange sprog som vi ellers sammenligner os med, sætter man alene noget der minder om pausekomma eller nyt komma: svensk, norsk, engelsk, fransk, spansk, italiensk.

Det er meget ejendommeligt at påvirkningen fra engelsk endnu ikke har gjort engelsk kommatering mere acceptabel i Danmark. Men folk sværger stadig til grammatisk komma. Efter en Megafon-måling offentliggjort i Politiken 26.2. synes 75 procent af danskerne at det er »vigtigt« eller »meget vigtigt« at kunne sætte kommaerne rigtigt, og 40 procent mener at folkeskolen bør bruge »flere« eller »mange flere« ressourcer på at undervise

i kommatering.

Pia Kjærsgaard skrev i et indlæg i Politiken 2.3. at kommandebatten i 2004-05 »rasede, indtil det viste sig, at kun et fåtal beherskede brugen af pausekomma – og i øvrigt indvendte, at de havde svært ved at læse tekster med pausekomma«.

Sådan så det måske ud fra en grammatisk kommatierende politikers perspektiv. Fra en pausekommatierende sproglærs perspektiv skete der det at sprognævnet foreslog at afskaffe grammatisk kommatering, hvorefter politikerne svarede igen med at true med at afskaffe pausekommaet (og det er politikerne der har magten), så situationen endte med det kompromis at der blev valgfrihed mellem de to systemer, om end under nye navne i flere omgange. Og det er den situation vi har i dag.

DER ER EN række mere eller mindre alvorlige problemer ved denne situation. Et problem ved situationen er at reglerne i Retskrivningsordbogen er til meget lidt hjælp for den der gerne vil forstå meningen med kommaerne. Der står slet ikke hvorfor man skal sætte komma ved bisætninger; der står kun: »Med komma kan man afgrænse ledsetninger«.

Det gør man faktisk ikke når man efter anbefaling fra Sprognaevnet undlader startkomma, og det er faktisk ikke formålet med kommatering at afgrænse bisætninger; formålet med komma er at frem-

“

Kommaerne bruges meget ofte til at mobbe andre med

bærer at man sætter komma før en bisætning. Hvis man faktisk gybejder det at kommaerne sættes: »Hvis hun siger, at hun kommer jeg, at jeg ikke kommer,« Retskrivningsordbogen har albet den indtil nu hemmelige regman ikke sætter komma hvis der står et tegn.

Et tredje problem er ikke, som Kjærsgaard skriver, at folk ikke ke pausekomma, for det er der næstgen der forsøger på. Det tredje prer at næsten ingen kan sætte graikomma korrekt efter reglerne. Gritisk kommatering kræver så megekendskab til grammatik og så mden om hvorfor Sprognaevnet ka' ledsetninger« og ikke 'bisætning selv universitetskandidater i danhar den, de har ofte 50 grammatikommatfj i en 10-siders eksameve. Hvor meget trækker det ned i ter?

I dag bruges grammatisk komring, ikke til at tydeliggøre men

me forståe at lette læs Et andet blem er at i Retskrivbogen er irstenste og are. Afgræn bisætning

ekomma' til livs

Kommaerne bruges meget ofte til at mobbe andre med

bærer at man sætter komma før og efter en bisætning. Hvis man faktisk gør det, betyder det at kommaerne sættes således: 'Hvis hun siger, at hun kommer, siger jeg, at jeg ikke kommer.'

Retskrivningsordbogen har aldrig rådet den indtil nu hemmelige regel at man ikke sætter komma hvis der allerede står et tegn.

Et tredje problem er ikke, som Pia Kjærsgaard skriver, at folk ikke kan sætte pausekomma, for det er der næsten ingen der forsøger på. Det tredje problem er at næsten ingen kan sætte grammatisk komma korrekt efter reglerne. Grammatisk kommatering kræver så megen kendskab til grammatik og så megen viden om hvorfor Sprogævnets kilder det 'ledsætninger' og ikke 'bisætninger', at selv universitetskandidater i dansk ikke har dem; de har ofte 50 grammatiske kommafjæl i en 10-siders eksamensopgave. Hvor meget trækker det ned i karakter?

I dag bruges grammatisk kommatering, ikke til at tydeliggøre meningen for

me forståelsen og at lette læsningen.

Et andet problem er at reglerne i Retskrivningsordbogen er inkonsistente og autoritative. Afgrænsning af bisætninger inde-

læserne, men snarere som 3. bud i Aksel Sandemose's jantelov: »Du skal ikke tro du er klogere end os« (således står der i originalen; i den version som findes på Wikipedia på nettet, er det rettet til: »Du skal ikke tro, at du er klogere end os«).

Kommaerne bruges ofte til at mobbe andre med som i Wulffmorgenthals-triben hvor barnet siger: »Se, far, jeg har skrevet en roman om menneskeheds evolution og vores alle sammens individuelle stræben efter at finde mening i tilværelsen«, og faderen der bladrer i bogen, blot svarer: »Altså, først og fremmest er der en kommafjæl på side 2...«.

EN STOR DEL af denne situation kommer fra uddannelsessystemet, hvor lærere jo skulle have noget at sætte røde streger under. Og når folk der sætter grammatisk komma, irriteres over manglende kommaer i en pausekommatert tekst, er det nok ofte fordi de læger den store dansklærer der sætter røde streger i andre folks tekster. Det at 40 procent mener at folkeskolen bør bruge 'flere' ressourcer på at undervise i kommatering, kunne tyde på det.

Det er selvfølgelig et problem at mange læsere lader sig irritere over manglende kommaer. Men det gør de antagelig fordi de har vænnet sig til de grammatiske kommaer. Og omvendt bliver mennesker der er vant til fx norsk komma, meget irriteret over alle de danske gramma-

tiske kommaer før bisætningerne. Så irritationen skyldes i høj grad varans magt. Men selv vanen kan vel ikke få folk til at synes at de to grammatiske kommaer omkring 'er' fremmer forståelsen og letter læsningen: 'Det, som jeg siger er, at hun ikke har ret'.

Og vores sprogvaner kan desuden køre i forskellige gear for forskellige sprog.

Således gør danske grammatiske kommaer i en engelsk tekst at den bliver næsten ulæselig: 'You will find this hard to believe after all, that I have said, but it was perfectly true. You must understand, that it was only when they touched me with their fingers or pushed up against me with their bodies, that I became alarmed. Providing, that they remained at a safe distance, I could watch them for hours on and with the same peculiar fascination, that you yourself might experience in watching a creature, you couldn't bear to touch'.

Så den der irriteres over manglende kommaer, skal blot skifte gear til at læse med engelske kommaer!

DER FINDES kun en enkelt videnskabelig undersøgelse af hvordan læsere faktisk har det med de forskellige kommasystemer. Den er udført af Vibeke Appel og Carsten Elbro (Mål & Måle 15-1, 1992) og viser at tekster med nyt komma alt i alt læses lidt hurtigere end tekster med grammatisk komma, dog især når det er lette tekster der læses, mens forskellen er mindre ved svære tekster. Der blev ikke fundet nogen forskel i læseforståelsen. Der er altså en vis støtte for at grammatiske kommaer for almindelige læsere hæmmer læsningen, men heller ikke me-

Når man så har to gange kryds og bolle inden for samme punktum, skal man sætte et komma mellem dem

re. Men det kan Sprogævnets jo undersøge som grundlag for en fremtidig ordning af kommaerne.

EN AF årsagerne til den sejlede danske kommasituation er nok den danske kryds og bolle-pædagogik. Den var ment som

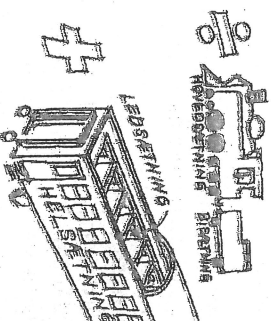
en genvej til at bibringe eleverne grammatisk viden om hvor de skulle sætte grammatiske kommaer. Den går ud på at man sætter en bolle under et udsagnsord (et finit verbum) og kryds under dets grundled (subjekt). Og når man så har to gange kryds og bolle inden for samme punktum, skal man sætte et komma mellem dem.

Der er imidlertid flere uheldige sider ved denne pædagogik. Den bibringer nemlig kun eleverne godt halvdelen af den viden om grammatik, som er nødvendig for at man kan sætte grammatisk komma. Der skal i mange tilfælde sættes flere grammatiske kommaer end dem mellem de to gange kryds og bolle, fx efter en bisætning: 'Jeg kender den mand, vi mødte i går, fra folkeskolen'. Og den angiver ikke nogen metode til at finde ud af hvor kommaet skal sættes mellem de to gange kryds og bolle; mange skriver fx ukorrekt: 'Han blev meget ivrig efter, at du var gået'. Eller: 'Han blev meget ivrig, efter at du skulle gå'.

Det værste er dog at kryds og bolle-pædagogikken foregøgler eleverne at kom-

maet sættes mellem sætninger, som der var en hovedsætning der som et motiv trækker eller skubber bisætningene, og som om kommaet så var koblen mellem dem. Det er imidlertid en misvisende metafor.

En bisætning er nemlig ikke en sætning der kommer efter eller før en sætning, men en sætning der er i baden, midten eller forenden af en sætning, som en kupe er inden i en. For at undgå den falske lokomotiv for har Sprogævnets valgt at kalde tingene for ledsætninger og hovedsætninger for ledsætninger. De regler grammatisk komma skal sættes efter, siger nemlig: Der skal sættes komma mellem sætninger, og der skal sættes komma efter ledsætninger. Men det er et ledende overspecificering, for der er ingen modsætning mellem ledsætninger og ledsætninger; reglen er at der sættes komma efter en sætning, og den går alle typer af sætninger.

FOR AT KOMME ud af den sejlede on vi er i med hensyn til kommat Danmark, kan det her foreslås at der der nu står om sætningskomma skrivningsordbogen, erstattes af e-

re. Men det kan Sprognævnet jo undersøge som grundlag for en fremtidig ordning af kommaerne.

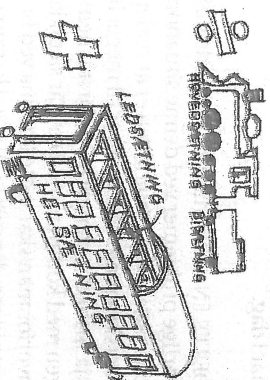
EN AF årsagerne til den sejlede danske kommasituation er nok den danske kryds og bolle-pædagogik. Den var ment som

ej til at bibringe eleverne grammatik. Den går ud på at læse kommaerne. Den går ud på at læse kommaerne. Den går ud på at læse kommaerne.

Den går ud på at læse kommaerne. Den går ud på at læse kommaerne. Den går ud på at læse kommaerne.

maet sættes mellem sætninger, som om der var en hovedsætning der som et lokomotiv trækker eller skubber bisætninger, og som om kommaet så var koblingen mellem dem. Det er imidlertid en misvisende metafor.

En bisætning er nemlig ikke en sætning der kommer efter eller før en anden sætning, men en sætning der er i bagenden, midten eller forinden af en anden sætning, som en kupe er inden i en vogn. For at undgå den falske lokomotivmetafor har Sprognævnet valgt at kalde bisætninger for ledsætninger og hovedsætninger for helsætninger. De regler grammatisk komma skal sættes efter, siger nemlig: Der skal sættes komma mellem helsætninger, og der skal sættes komma før og efter ledsætninger. Men det er en vilde ledende overspecificering, for der er ingen modsætning mellem helsætninger og ledsætninger; reglen er at der sættes komma efter en sætning, og den gælder alle typer af sætninger.

FOR AT KOMME ud af den sejlede situation vi er i med hensyn til kommatering i Danmark, kan det her foreslås at de 16 steder der nu står om sætningskomma i Rettskrivningsordbogen, erstattes af en vej-

ledning på blot en side, der ikke forudsætter at læserne kan så meget grammatik at de ved hvad ledsætninger er, eller hvor de begynder og ender. Den kan lyde således:

Formålet med kommatering er at tydeliggøre meningen og lette læsningen, fx: 'De besluttede straks, at hæve prisen'. Ellers: 'De besluttede, straks at hæve prisen'.

Ellers bør man følge to principper: sammenfatningsprincippet og parentesprincippet. Sammenfatningsprincippet består i at skribenten med kommaet kan markere hvor læserne skal sammenfatte meningen med én selvstændig meningsenhed, før de går over til den næste selvstændige enhed af samme type og på samme niveau. Sammenfatningsprincippet kan udmøntes i 3 regler:

1. Komma kan markere når en sætning er slut og det er tid til at sammenfatte dens mening, fx: 'I går rejste min bror, i morgen følger jeg efter'. Og: 'Når svalerne flyver lavt, bliver det regnvejr'.
2. Komma (eller et andet tegn) foran 'men' kan markere modsætning, især når der kommer en sætning efter, fx: 'Vi ser ikke fjernsyn, men vi læser avis'.
3. Komma kan skille leddene i opremsninger, dvs. hvor der kunne stå 'og', 'men' eller 'eller', fx: 'en lille, idyllisk by' (dvs. en by der er lille og idyllisk). Men: 'en lille fransk by' (dvs. en fransk by der er lille).

Parentesprincippet består i at skribenten med komma før og efter markerer enheder der optræder parentetisk, dvs. selvstændigt og uafhængigt af sætningens sammenhæng med det foregående og det efterfølgende. Parentesprincippet ud-

Hyvad kan

begrundelsen

være for denne

regel, andet end

at læserne skal

kunne kontrol-

lere om skriver-

ne behersker

reglerne?

møntes i 4 regler:

4. Komma kan markere forklarende og præciserende tilføjelser, fx: 'Jeg tror vi får regn, bl.a. fordi svalerne flyver lavt'.
5. Komma kan markere uafhængige ytringsdele, fx: 'Jeg er ikke spor træt, endnu'.
6. Komma kan markere at en sætning er parentetisk. Det er svære tider for kaniner, som udelukkende lever af planteføde'. Men: 'Det er svære tider for de dyr der udelukkende lever af planteføde'.
7. Komma kan markere appositioner (parentetiske tilføjelser): 'Den største danske å, Gudenåen, løber gennem Silkeborg'. Men: 'Den store danske å Gudenåen løber gennem Silkeborg'.

HVIS MAN formulerer reglerne sådan, er der ikke noget der hedder 'ukorrekt komma', det hedder 'ikke hensigtsmæssigt komma'. De fleste elever vil kunne lære disse to principper og selv anvise dem på en brøkdal af den tid der nu skal bruges på at de lærer så meget grammatik at de kan beherske reglerne for grammatisk komma. Så der er ikke brug for flere ressourcer til undervisning i kommatering, tværtimod.

Det er nok svært for alle dem der opfatter kommarereglerne som paragraffer i janteloven, at afsi fra grammatiske regler for kommatering, det er jo nemlig

dem de andre ikke er kloge nok til at følge. Så i en overgangsperiode kan Sprognævnet blot droppe reglen om det rigtige valg mellem de to kommasystemer.

Der står: »Men uanset om man vælger at sætte startkomma eller ej, skal man følge samme praksis indenfor samme tekst».

Hyvad kan begrundelsen være for denne regel, andet end at læserne skal kunne kontrollere om skriverne behersker reglerne? Hvis man blot udelader denne ene regel, vil der i løbet af nogle år antagelig ske det samme som der er sket i Norge og Sverige, hvor den aldrig har været formuleret selv om der der også har været mulighed for både grammatisk komma og pausekomma. Der er sprogbrugerne lige så langsomt og af sig selv gået over fra tidligere at sætte kommaerne grammatisk før og efter ledsætningerne til nu at sætte dem tydeliggørende efter sammenfatnings- og parentesprincippet.

SÅ: KÆRE SPROGNÆVNET! Formuler ikke reglerne som påbud: 'Sæt komma efter en ledsætning!'. Formuler dem som muligheder: 'Komma kan markere at en meningsenhed er slut'. Fortudsæt ikke grammatisk viden i anvisningerne for hensigtsmæssige kommaer! Og hvis det er for stor en ændring, så drop i det mindste, i en overgangsperiode, rigiditeten! Lad folk blande systemerne som de vil! Og vent og se! Så forvandles lige så stille jantekomma til tydelighedskomma.

OLE TOGERBY